

II. 2. RENESANSO POEMOS:

ANTIČIOS IR LIETUVOS SAŠAJOS

Renesanso epocha sukūrė naują žmogaus ir istorijos sampratą. Istorija suvokiama ne kaip Dievo valios apraiška (Viduramžiais), ne kaip amžinas ciklinis savaiminis procesas (Antikoje), bet kaip žmonių valios ir veiklos padarinys. Prancūzų humanistas Žanas Bodenas (1530–1596), teisininkas ir filosofas, knygoje *Metodas, lengvinantis istorijos supratimą*, rašė: „Istoriją kuria žmonių valia, kurios pasireiškimams nėra ribų. Juk iš tiesų kasdien gimsta nauji įstatymai, nauji papročiai, naujos institucijos“¹.

Italas Leonardas Brunis (1369–1444) istoriją apibūdina kaip „laisvų tautų vystymąsi“ (*progressus liberorum populorum*) ir jų pažangą. Jo žemietis filosofas ir poetas Džordanas Brunas (1548–1600) istoriją vertina kaip nuolatinį vyksmą ir kitimą, kaip vienas kitą sąlygojančių įvykių kaitą, kur praeitis, dabartis ir ateitis sudaro vientisą grandinę².

Viduramžiškas kontempliatyvaus gyvenimo modelis (*vita contemplativa*) keičiamas aktyvaus gyvenimo glorifikacija (*vita activa*). Žmogaus vertė reiškiasi tuo, kad jis dirba, kuria, veikia. Eugenio Garino nuomone, Renesanso epochoje baigiasi retorikos viešpatavimas, nes ją pakeičia veiksmas³.

Vis dėlto būtent Renesanso epocha įtvirtino „retorinį kultūros tipą“⁴, kuris jungė žodį (rašytine ir sakytine forma), pažinimą ir moralę, o tai savo ruožtu skatino tam tikrų literatūrinių žanrų raidą. Ypač populiarūs tapo pamokslas, traktatas, dialogas, enkomijas, elogijas, trenas, panegirika, poema, biografija (*vitae*) ir kt.

II. 2. 1. Po Sarmatijos dangumi

Vienas iš pirmųjų epinio žanro kūrinų, žyminčių humanistinės literatūros formavimosi pradžią Lietuvoje ir Lenkijoje, buvo Jono Visliciečio poema *Prūsų karas (Bellum Prutenum, Cracoviae, 1516)*.

Biografinių duomenų apie autorių beveik neišlikę. Vadino save *ruthenus*, taigi galėjo būti kilęs iš slaviškųjų LDK pakraščių. Baltarusių mokslininkas Viktoras Doroškevičius kildina Joną Vislicietį iš Baltarusijos ir analizuoja jo kūrybą neolotyniškosios Baltarusijos ir Lietuvos literatūros kontekste⁵. Lenkų bibliografai nedvejodami jo gimimo vieta laiko Vislicos miestelį Kielcų vaivadijoje, netoli Krokuvos⁶. Pats Jonas Vislicietis dažnai vadina save lenku (*Polonus*), nors kitais atvejais priešina save lenkam: „Nors lenkų dainiams galbūt ir nesu lygus [...] // Mat aš Sarmatas ir poetas barbarų“⁷. Žinoma, kad 1505–1510 m. mokėsi Krokuvos universitete, kurį baigė magistro laipsniu, ir dvejus metus (1510–1512) čia dėstė. Buvo tituluojamas *magister extraneus*, t. y. „užsienietis“, „atvykęs iš svetur“. *Prūsų karas* – vienintelis žinomas jo kūrinys.

¹ Joannis Bodini, *Methodus ad facilem historiarum cognitionem*, s. 1., 1595, p. 24.

² Garin E., *L'umanesimo italiano. Filosofia e vita civile nel Rinascimento*, Bari, 1994, p. 236.

³ Ten pat, p. 241. Plg. Гарен Э., *Проблемы итальянского Возрождения*. Перевод с итальянского, Москва, 1986, с. 352, 358.

⁴ Михайлов А. В., „Античность как идеал и культурная реальность XVIII–XIX вв.“ // *Античность как тип культуры*, Москва, 1988, с. 310.

⁵ Дорощевич В. И., *Неолатынская поэзия Белоруссии и Литвы*, Минск, 1979, с. 90–129.

⁶ *Bibliografja literatury polskiej. Nowy Korbut: Piśmiennictwo staropolskie*, Warszawa, 1965, t. 2, s. 399–100.

⁷ Joannis Vislicensis *Bellum Prutenum // Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae Latinorum*, vol. 2, ed. B. Kruczkiewicz, Cracoviae, 1887, p. 221. Plg. Jonas Vislicietis, *Prūsų karas*, parengė ir išvertė E. Ulčinaitė. Vilnius, 1997, p. 115–117. Visos citatos iš šio leidinio.

Ilja Goleniščevas-Kutuzovas pavadino Joną Vislicietį „pirmuoju Lietuvos poetu“⁸, tačiau jo kūrybą laikė lenkų Renesanso literatūros dalimi. Jonas Vislicietis, Krokuvos universiteto profesorius, ir poetas Paulius iš Krosno (taip pat *ruthenus*), vokiečių kilmės profesorius ir literatas Rudolfas Agrikola (Wasserburgensis), versifikacijos vadovėlio autorius, Šlionsko vokiečių Laurynas Korvinas (Corvinus, Raabe), lenkų poetas Janas Dantyšekas „Gdanskietis“ (Dantyszek) priklausė Krokuvoje XVI a. pradžioje susibūrusiam humanistiniam literatų būreliui *Sodalitas Litteraria Vistulana*, kurio nariai literatūrinę veiklą derino su įvairiais kitais užsiėmimais, susirašinėjo su žymiais Europos humanistais (Erazmu Roterdamiečiu, Justu Lipsijumi), turėjo įtakingų globėjų. Būtent tokioje aplinkoje formavosi Jono Visliciečio literatūrinis stilius, brendo kūrybiniai užmojai.

Poema *Prūsų karas* buvo sumanyta kaip Žalgirio mūšio įamžinimas, praėjus šimtui metų nuo šio reikšmingo visai Europai įvykio (1410 07 15). Pats poetas laiške Pauliui iš Krosno taip motyvavo temos pasirinkimą: „Norėjau, kad toks žymus įvykis neišblėstų tamsioje tyloje“ (*ne tam celebre facinus caliginosa taciturnitate...aboleret*); „kad užsidegęs jaunimas būtų rūstesnis ir baisesnis priešams, įkvėptas meilės tėvynės šlovei“ (*qua pubes succensa post esset hostibus saevior ac horridior, intumescens amore laudis patriae*); kad būtų išaukštintas tuometis karalius Žygimantas Senasis (1467–1548) ir visa Jogailaičių giminė, „atlikusi daug pergalingų žygių“ (*tot insignes triumphos*)⁹. Kaip matyti iš tolesnių eilučių, kuriose Jonas Vislicietis skundžiasi pavyduolių intrigomis („Ne paslaptis, kad aš vos ištrūkau iš pavydžių savo priešininkų nasrų, kurie bandė atimti man mano darbo vaisius, nors šie jau buvo pakankamai paplitę ir žinomi“), „Nemizidės kerštu“, likimo smūgiais, poetas tikėjosi pelnyti šiuo kūriniu Žygimanto Senojo palankumą ir paramą, pagerinti savo gyvenimą. Tačiau iš tikrųjų poema *Prūsų karas* gerokai pranoko siaurą asmeninę panegiriką, jai būdingas platus epinis užmojis, istorinis įžvalgumas, meninė branda.

Poemą sudaro trys dalys. Pirmojoje prisimenama senoji legendinė Lenkijos istorija, aprašomi mitologinio lenkų karaliaus Lecho, Krokuvos įkūrėjo Krako, karalienės Vandos žygiai. Minimasis ir Žygimanto Senojo garsusis protėvis Jogaila, kurio šlovė pasiekė tolimiausius kraštus (*fama celebris avi*). Antrojoje dalyje pasakojama Žalgirio mūšio priešistorė ir paties mūšio peripetijos. Čia daug vietos skirta Lietuvai, jos istorijai, gamtai, žmonėms. Pagaliau trečioji dalis yra tarsi Žalgirio mūšio rezultatų apmąstymas, Lenkijos ir Lietuvos įvykių raida iki pat kūrinio parašymo laikų. Čia centrinę vietą užima spalvingas mitologizuotas Jogailos vedybų aprašymas, kai susirinkę Olimpo dievai išrenka „rusėnų gražuolę“ Sofiją Alšėniškę. Tai buvo ketvirtoji Jogailos žmona, su kuria jis susilaukė dviejų palikuonių: Vladislovo Varniečio ir Kazimiero Jogailaičio, plačiai išgarsinusių Sarmatijos kraštą.

Svarbiausia ir meniškai brandžiausia yra antroji poemos dalis, prasidedanti gražiu Lietuvos aprašymu:

Kraštas yra toksai, miškais pavėsingais apaugęs,
Driekiasi jis plačiai lig skitų laukų tolimųjų,
Žemėm derlingom garsus ir medaus geltono turtingas.
Čia gyvena tauta, gausi ir kariauti įgudus.
Kraštą šį Lietuvos vardu prastu pavadino
Tie, kas nuo seno čionai gyvena ir kietąją žemę
Aria noragais aštriais, kitur gyvent nepanorę. (II, 1–7)

Šiame nedideliame fragmente išsakyta daug svarbių dalykų. Jie ypač išryškėja analizuojant lotynišką tekstą. Čia sakoma: *locus celeberrimus* – tai reiškia: labai žymi, garsi vieta; *imperio late protensus* – plačiai valdanti; *abundus melfico inhaustu* – gausi medaus; *dives populis ac milite forti* – šalis turtinga, turinti daug tautų ir narsių karių; *indigenae veteres* – pabrėžiamas tautos

⁸Голенищев–Кутузов И., *Итальянское Возрождение и славянские литературы XV–XVI веков*, Москва, 1963, с. 234.

⁹ Jonas Vislicietis, *Prūsų karas*, p. 11.

autochtoniškumas ir senumas; *dixere quem terram Lithuanam rudi nomine* – būtent vietiniai gyventojai pavadino šią žemę paprastu Lietuvos vardu; *qui duro vomere duram glebam sub illa regione excoluere* – jie kietu noragu arė šiame krašte kietą žemę. Tai – žemdirbių tauta¹⁰.

Toliau poetas pasakoja, jog iš šios tautos yra kilęs didysis kunigaikštis Jogaila (*magnus dux Jagello*), kuris išgarsėjo sėkmingais kario žygiais (*faustissima gloria belli*), plačiais Europos nukariavimais (*pars maxima vastae Europae*) ir ilgu laimingu valdymu, kol „nedėkinga gentis privertė stoti į mūšį“ (*donec ab oblita est bonitatis gente citatus*). Šitaip prieinama prie karo su kryžiuočiais priešistorės. Pasakojama, kaip Kujavijos kunigaikštis Konradas pasikvietė kryžiuočius kovai su vietiniais prūsais, kaip kryžiuočiai nugalėjo prūsus ir patys apsigyveno jų žemėse, pasisavindami net jų vardą, kaip jie ėmė puldinėti savo buvusius sąjungininkus lenkus:

Jau nepaiso taikos, lyg pamišę trokšta pralobti,
Ir išdidumo pilni, ginklu kunigaikščiui grasina,
Rodos, pamiršę su juo sudarytą sutartį, laužo
Duotą žodį ne pult, o padėt. Išdavikiškai skelbia
Karą gėdingą, kuriuo kunigaikščiui pražūtį ruošia. (II, 92–96)

Autoriaus požiūris į šį karą labai aiškus: lietuviams ir lenkams jis yra prievartinis, primestas, todėl neteisingas.

Daugiausia vietos šioje dalyje – maždaug 200 eilučių – užima paties mūšio aprašymas. Iš pradžių piešiamas labai taikus ramus vasaros vaizdas: saulėje bręsta javai, artėja rugiapjūtė, bet staiga prasidėjęs karas nutraukia tą idilišką ramybę, atneša sumaištį, kraują, mirtį:

Vasara buvo karšta, vos vos įpusėjusi liepa.
Saulėje brendo javai – Cereros dovanos dosnios,
Darbo valstiečiams gražaus pjūtis priartėjus žadėjo.
Bet kitokia pjūtis atkeliavo į Prūsijos žemę,
Šelstantis Marsas ginklus išjudino, skydais sublizgo,
Skelbdamas karą, kuris jau laukė prūsų ir lenkų. (II, 169–174)

Kaip rašo Jonas Vislicietis, pirmasis mūšį pradėjo kunigaikštis Vytautas ir jo vedami totoriai (II, 191–192). Jų puolimas prilyginamas audrai ir ledų krušai (*instar grandinis*): bauginamai šūkaudami jie svaido mirtį nešančias strėles, kurių perverti krinta kryžiuočiai. Po totorių vardijami rusai (*russi*), lietuviai (*lithuani*), žemaičiai (*masagetae*, t. y. *samagitae*). Tolesnis ekspresyvus, dinamiškas mūšio vaizdas labai primena panašias antikinės literatūros scenas, ypač Homero *Iliados* ir Vergilijaus *Eneidos*:

Verda kautynės visur, ir gausiai liejasi kraujas.
Žūsta vieni nuo strėlių, kiti nuo švilpiančių iečių
Krinta ir sielas savas į tamsųjį Tartarą siunčia. [...]
Griaudėja Marsas žiaurus, sukeldamas stingdantį siaubą,
Tarsi Valdovas dangaus, kai juodą debesį skelia
Ir virš girių tamsių nuaidi griausmas galingas. (II, 207–215)

Bet štai, regis, sėkmingai klostantis mūšio eigai, įvyksta lemtingas lūžis. Kaip sako Jonas Vislicietis, „žiaurus likimas, viena ranka sukdamas ratą, [atneša] nevienodą baigtį“ (*Sed fortuna ferox, casus quae fertur iniquos // Sola rotare manu necnon variare caduca // Saecula, cuncta regens nutu arbitrioque creata*, II, 216–218). Sėkmė nasisuka nuo Vytauto karių, ir kryžiuočiai ima įgauti persvarą: *Vincunt Pruteni, vincunt vexilla magistri* (II, 224). Lietuviai išsigąsta ir „gėdingu bėgimu jie tikisi išsigelbėjimo“

¹⁰ Ulčinaitė E., „Žalgirio mūšio aprašymas Jono Visliciečio poemoje *Prūsų karas*“ // *Žalgirio laikų Lietuva ir jos kaimynai*, Vilnius, 1993, p. 138–140 (*Acta historica Universitatis Klaipedensis*, I).

(*inque fuga turpi cogit sperare salutem*, II, 230). Kaip žinoma, Janas Dlugošas šį faktą labai išplėtė ir sureikšmino. Jis tvirtino, kad lietuvius apėmusi tokia baimė, jog daugelis jų bėgę nesustodami ligi pat Lietuvos. Čia jie neva paskelbė, kad Vytautas ir Jogaila žuvę, o jų kariuomenės sunaikintos¹¹. Jonas Vislicietis apsiriboja trumpu šio fakto konstatavimu: baimė (*terror, metus*) privertė lietuvius bėgti, tačiau jis nenurodė, nei kiek lietuvių pabėgo, nei kur jie bėgo, o netrukus rašo apie vėl įsitraukusius į mūšį Vytauto pulkus.

Pamatęs, kad lietuviai ir jų sąjungininkai nebeatlaiko priešų puolimo, Vytautas skuba „greičiau už vėją“ (*ocior euro*) į karaliaus Jogailos stovyklą paraginti jo stoti į mūšį. Radęs karalių Jogailą besimeldžiantį, Vytautas jam priekaištuoja ir ragina kuo greičiau imtis ryžtingų veiksmų:

Ar nematai, kad kovoj mūsiškiai krinta jau, broli,
Ar negirdi, kaip trypia žirgai ir bėga kareiviai,
Ar nežinai, kad manusius būrius įveikia kryžiuočiai?
Tu gi altorius statai ir vis nuolankiai meldiesi.
Liaukis kalbėjęs maldas, šventąsias apeigas baiki.
Ne šventus žaidimus dabar reikia žaisti, ne melstis
Laikas, bet veikti. Tad kelk, įsakyk, karius kviesk į kovą,
Laikas jau lenkams taviems su žiauria gentim susikauti. (II, 237–244)

Deja, toks reiklus ir įsakmus tonas nepaveikia Jogailos: karalius nepasuka „degančio pamaldumu“ veido ir nerodo noro liautis meldžis, bet atsako broliui gana piktai:

Broli brangiausias, nustok nekantriai raginęs, pykęs,
Leisk man gyventi taikoj ir laiminga ramybe naudotis.
Dievo ramybės nedrumsk prie jam skirtųjų altorių,
Apeigos kol nesibaigs ir maldos skirtos Aukščiausiam. (II, 248–251)

Nors ir nepatenkintas atsakymu, Vytautas paklūsta ir savo įniršį nukreipia į priešus (*Iussa facessit atrox, et saevit pronus in hostes*, II, 257). Tuo tarpu Jogaila ir toliau meldžiasi, prašydamas Aukščiausiąjį palankumo ir pagalbos. Nuo maldų prie veiksmų Jogaila pereina tik tada, kai danguje pasirodo šv. Stanislovas (*clara efigies Praesulis*), kuris perduoda Jogailai Viešpaties valią ir nusako sėkmingą mūšio baigtį bei būsimą karaliaus šlovę:

Tėvas galingas karčių pagailėjo ašarų tavo
Ir džiugia širdimi maldas liūdnąsias išklausė.
Jis taviškius ir tave globos šiandieną laimingai
Ir nugalėtiems padės galinga sava dešiniąja
Laiminčius priešus, kurie tavo brolių spaudžia, įveikti. (II, 281–285)

Sulaukęs Aukščiausiojo paramos, Jogaila pradeda rengti savo karius mūšiui. Jis pareikalauja žirgo, juosiasi prie šono kalaviją, drąsina karius. Anot Dlugošo, Jogaila pats nedalyvavęs mūšyje, o tik stebėjęs jį iš tolo ir garsiais šūksniais raginęs savo karius į kovą. Jonas Vislicietis padaro Jogailą aktyviu mūšio dalyviu, prilygindamas jį Antikos herojams:

Puola kariai ir tarp jų karalius veržiasi pirmas,
Ima drąsiu puolimu daužyti priešo kohortas,
Kloti lavonus aplink, kiek siekia kardas švytrusis,
Tarsi Oinidas narsus prie Sfinkso kalnų kada kovės,

¹¹ Jučas M., *Žalgirio mūšis*, Vilnius, 1990, P. 108.

Ar prie Trojos garsios, danajus kai Hektoras žudė.
Jų daugybė tada prie jos sienų liko gulėti.
Šitaip germanų pulkus karalius Jogaila išguldė.
Jį lydėjo sėkmė, laimingas jam buvo šis mūšis. (II, 320–327)

Jogailos ir lenkų įsitraukimas į mūšį padarino Vytautą, o šis „su nedideliu jam likusių karių būriu narsiau puola priešą“ (*Cum reliquiis et milite paucio infestat animosius hostes*, II, 348). Matydami, kad pralaimi, kryžiuočiai ima bėgti, Jogaila ir Vytautas juos vejasi, apsupa ir galutinai sutriuškina. Toliau atsiveria panoraminis pasibaigusio mūšio vaizdas: krūvos lavonų, perkirsti kūnai, kraujas, dejonės. Šiuo drastišku epizodu baigiasi Žalgirio mūšio aprašymas. Poetas kreipiasi į mūzas, kad jos vėl primintų šio mūšio eigą ir baigtį, kad laimėto karo šlovė pasiektų tolimiausias žemes, kad visuose kraštuose skambėtų pergalės aidas.

Antroji knyga baigiasi mūšio rezultatų apibendrinimu, pergalės priežasčių ir padarinių įvertinimu. Jono Visliciečio manymu, kryžiuočiai pralaimėjo todėl, kad pažeidė dorovės normas, kad sulaužė ištikimybės priesaiką ir pažadus, duotus kunigaikščiui Konradui, kad rodė nusikalstamą išdidumą (*scelerata superbia*), kad siūsdami kruvinus kalavijus išdrįso pasityčioti iš galingo karaliaus (*subsannare potentem regem*). Ir štai atpildas: nepalaužiamas lenkų narsumas (*inclementia saeva Poloni*) atėmė valdžią iš kryžiuočių ir išstūmė iš užimtų žemių. Taigi aiški krikščionių tikėjimo nuostata: už blogus darbus ateina atpildas ir bausmė. Jonas Vislicietis šį atpildą sieja ne su Dievo vardu, o su likimu, lemtimi (*fatum*): „Likimas padėjo ir žvaigždynai buvo palankūs, kad [lenkai] galėjo įveikti žiaurios germanų būrius“:

Fata propinquabant et sidera fausta favebant
Posse truces Germanorum superare catervas. (II, 416–417)

Taigi antikinis likimo įvaizdis, itin mėgstamas Renesanso epochoje, dažnai vartojamas Jono Visliciečio bei kitų humanistų raštuose. Graikų atsitiktinumo deivė Tychė, vėlyvaisiais Romos laikais tapatinta su Fortūna, virto galinga jėga, simbolizuojančia kitimą ir nepastovumą. Renesanso mąstytojai ir literatai nebesuteikė Fortūnai dieviškos valios vykdytojos vaidmens, kaip darė Viduramžių autoriai¹².

Taigi galima sakyti, kad Jonas Vislicietis nėra nuoseklus. Aiškiai parodęs Dievo valios pasireiškimą šv. Stanislovo epizode, poetas žaidžia antikiniai „likimo“, „lemties“, „burto“ (*sors*) įvaizdžiais, derindamas pagonybės ir krikščionybės, Antikos, Viduramžių ir Renesanso pasaulėžiūrinės nuostatas bei meninės raiškos formas.

Tokios „maišaties“ nemažai esama ir trečiojoje poemos *Prūsų karas* dalyje, kurios didžiumą sudaro spalvingas, mitologizuotas Jogailos vedybų aprašymas, kai susirinkę Olimpo dievai išrenka jam „rusėnų gražuolę“ (*nympha Ruthenorum, puellarum pulcherrima*) Sofiją Alšėniškę. Kaip žinoma, Jogaila prieš tai buvo vedęs tris kartus, tačiau visos trys žmonos – Jadvyga, Ona ir Elžbieta – mirė nepalikusios jam įpėdinių. Taigi dievų rūpestis suprantamas: jau pagyvenęs karalius (Jogaila vedė Sofiją Alšėniškę 1422 m. sulaukęs 71 metų) gali ir numirti nepalikęs įpėdinių, o tai atneštų valstybei didelių keblumų ir nelaimių. Todėl Jupiterio rūmuose Olimpe susirinkę Junona, Minerva, Marsas, Venera, Merkurijus svarsto Jogailos ateitį, išrenka jam žmoną ir pasižada globoti būsimus palikuonis.

Iš tiesų dievai žodį tesėjo. Su Sofija Alšėniške Jogaila susilaukė dviejų sūnų: Vladislavo Varniečio (žuvo mūšyje su turkais prie Varnos 1444 11 10) ir Kazimiero Jogailaičio (1427–1492), Žygimanto Senojo tėvo, plačiai išgarsinusio Sarmatijos kraštą. Jonas Vislicietis išvardija visus Kazimiero Jogailaičio palikuonis bei jų nuopelnus, daugiausia dėmesio, be abejo, skirdamas karaliui Žygimantui Senajam. Tvirtinama, kad jam valdant bus nugalėti visi „Sarmatų pasaulio“ priešai, ateis mitiniai

¹² Кудрявцев О., „Античные представления о Фортуне в Ренессансном мировоззрении“ // *Античное наследие в культуре Возрождения*, Москва, 1984, с. 53.

„aukso amžiaus“ laikai („Stos nuostabioji taika, Saturno ateis karalystė“, III, 277). Karaliui linkima ilgai gyventi ir sulaukti amžinos garbės.

Bene žymiausiam karaliaus Žygimanto Senojo triumfui – pergalei prieš Maskvos kunigaikštį Vasilijų III prie Oršos 1514 m. rugsėjo 8 d. – paminėti Jonas Vislicietis skiria odę, parašytą alkajine strofa. Šis įvykis tarsi aidas atkartoja Jogailos pergalę prieš kryžiuočius Žalgirio mūšyje. Šitokiu triumfiniu akcentu Jonas Vislicietis užbaigia šimtmetį apimančią eiliuotą Jogailaičių giminės kroniką.

Jonas Vislicietis yra vienas iš pirmųjų neolotyniškųjų Renesanso poetų Lenkijoje, kurio kūryba taip glaudžiai susijusi su Lietuva ir jos istorija.

Poema *Prūsų karas* davė pradžią herojinių patriotinių kūrinių tradicijai, kurią tęsė Lietuvos poetai bei istoriografai: Mikalojus Husovianas, Motiejus Strijkovskis, Pranciškus Gradauskas, Jonas Radvanas ir kt.

Jonas Vislicietis buvo neabejotinai susipažinęs su antikinė poema (kai kurie tyrinėtojai mano, jog didžiausią poveikį jam yra padariusi Vergilijaus *Eneida* ir Statijaus *Tebaida*)¹³, tačiau ir kūrinio kompozicijoje, ir herojų vaizdavime galima įžvelgti Viduramžių bei Renesanso epochų pasaulėžiūrinių pokyčių atspindžius. Labiausiai tai pastebima Vytauto ir Jogailos traktuotėje. Vytautas poemoje vaizduojamas kaip galingas valdovas (*Hic iuga Lithuani rexit Mavortia sceptri*, II, 16), sumanus karvedys, pagrindinis Žalgirio mūšio vadas (*belli dux*), veikliausia jo figūra. Dažniausias jo epitetas – „karo žaibas“ (*fulmen belli*). Svarbiausios Jogailos savybės – pamaldumas, teisingumas (*rex iustus et pius*), nors pažymima ir narsa. Galima sakyti, jog kurdamas šių dviejų valdovų paveikslus Jonas Vislicietis realizavo dvi skirtingas literatūrines tradicijas – Viduramžių ir Renesanso. Jogaila atstovauja pirmajai, jam daugiausia rūpi dieviškieji dalykai (*res divinae*). Vytautas išreiškia renesansinę tradiciją, jo dėmesys nukreiptas į žmogiškuosius dalykus ir praktinę veiklą (*res humanae, res gestae*). Šių asmenybių skirtingumas labiausiai išryškėja kulminaciniame poemos epizode, kai Vytautas atskuba į Jogailos stovyklą, randa ją besimeldžiantį ir ragina stoti į mūšį. Čia Vytautas kupinas veržlumo, energijos, ryžto jėga ir sumanumu įveikti priešą. Tuo tarpu Jogaila pasyvus, nuolankus, verksmingas, maldoje ieškąs stiprybės ir tikintis Dievo valia. Ir nors vėliau, skirtingai nuo Dluogošo versijos, Jogaila pats asmeniškai dalyvauja mūšyje, nors jam priskiriama pergalės šlovė, tai neužgožia Vytauto paveiklo, nenustelbia pirmojo emocinio bei psichologinio įspūdžio. Galima sakyti, jog Vytauto paveikslu Jonas Vislicietis pirmą sykį sukūrė renesansiškos asmenybės ir teigiamo valdovo tipą, vėliau įvairiais aspektais papildytą kitų XVI a. Lietuvos autorių: Mykolo Lietuvio, Mikalojaus Husoviano, Andriaus Rimšos, Elijo Pilgrimovijaus.

Kaip jau minėta ir kaip tvirtina pats autorius, rašydamas poemą *Prūsų karas* Jonas Vislicietis rėmėsi įvairiais istoriniais šaltiniais, kodeksais, kronikomis. Manoma, kad jis buvo susipažinęs su Galo Anonimo, Vincento Kadlubeko, Enėjaus Silvijaus Pikolominio veikalais. Galėjo būti skaitęs ir Dluogošo *Lenkijos istoriją*, kurioje pateiktas išsamiausias Žalgirio mūšio aprašymas. Tiesa, ji buvo išspausdinta tik 1711 m., tačiau Jonas Vislicietis galėjo matyti jos rankraštį, kurį, galimas daiktas, turėjo Lenkijos pakancleris Petras Tomickis, surinkęs vertingą dokumentų rinkinį, vėliau išleistą pavadinimu *Acta Tomiciana*. Būtent Petras Tomickis pristatė karaliui poemą *Prūsų karas* ir, matyt, tarpininkavo ją išleisti. Jonas Vislicietis apie tai kalba padėkos odėje, skirtoje Petru Tomickiui, kurį vadiną „savuoju Polionu“ (*meus Pollio*). Kaip žinoma, Azinijus Polionas buvo Vergilijaus globėjas, ir jam Vergilijus paskyrė IV eklogą.

Vis dėlto Jonas Vislicietis parodė daug savarankiškumo ir originalumo, panaudodamas surinktą medžiagą. Jis akylai nesekė Viduramžių tradicija, kuri istoriniams faktams suteikdavo nuotykinį arba mistinį fantastinį pobūdį (tai būdinga Dluogošo *Lenkijos istorijai*, Petro Dusburgiečio *Prūsijos žemės kronikai*), bet ir nesistengė itin laikytis istorinio tikslumo. Labiausiai poetui rūpėjo meninė ir patriotinė, o ne dokumentinė poemos išraiška. Tai leido jam išvengti tendenciškumo, būdingo kai kurioms kronikoms bei metraščiams, kartu pasiekti retorinio pakilumo, istorinio universalumo ir

¹³ *Zbiór pisarzy polsko łacińskich*, t. 1: Jan z Wislicy, *Wojna Pruska*, przełożył J. Smereka, Lwów, 1932, p. 30.

meninės įtaigos. Tiesa, poemai galima prikišti tam tikrą formos padrikumą, epinių ir panegirinių, istorinių ir mitologinių, pagoniškų ir krikščioniškų motyvų disonansus bei jų vartojimo nenuoseklumą, tačiau tai nenuneigia poemos reikšmės.

Jono Visliciečio poema *Prūsų karas* – vienas iš pirmųjų epinio žanro kūrinių naujųjų laikų Europos lotyniškoje literatūroje, kuriame pateikiamas toks platus poetinis Lietuvos aprašymas ir svarbių jos istorijos faktų apmąstymas. Tiesa, Lietuva čia traktuojama kaip Sarmatijos, t. y. slavų pasaulio, dalis, tačiau svarbu tai, kad tą Sarmatijos pasaulį Europos skaitytojui Jonas Vislicietis atvėrė anksčiau, nei pasirodė populiarusis Motiejaus Mechovitos *Traktatas apie dvi Sarmatijas (Tractatus de duabus Sarmatiis, Cracoviae, 1517)* ar Strijkovskio *Kronika* (1582).

Jono Visliciečio poema *Prūsų karas* yra ne tik gražus poetinis paminklas Žalgirio mūšiui, bet ir įspūdingas lietuviškos Jogailaičių giminės portretas Sarmatijos istorijos fone.

Eugenija Ulčinaitė, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2001, p. 46–57.